

SOKFÉLE.

8. Szám. Béts. Januárius 28-dikán. 1834

Emlékeztető Jegyzetek.

Januárius.

25 Jan. — 1576 † Nürnberg Hans Sachs varga 's költő. — 1743 † Halley Edmund angol. k. tsillagász. — 1799. Championet frantzia general Nápolyt a' Parthenopei köztársaság fővárosának nevezi ki.

26 Jan. — 1761. Marburg megadja magát az Egyesülteknek. — 1786 † Ziethen híres porosz general. — 1825. Jenner Eduard a' himlőoltás feltalálója 's terjesztője.

27 Jan. — 1775. Szül. Schelling német író. — 1802 † Zumsteeg kedvelt német hangszerző. — 1808. Poroszország kéntelen átengedni Silesiából egy részt a' Varsói Hertzegségnek.

28 Jan. — 1596 † Drake, ki körülhajózta a' világot. — 1807 Anglia megbékél Poroszországgal. — 1810. Hofer András a' Tyroli felkeltek vitéz vezérjek elfogattatik 's Mantuába hertzoltatik. — 1820 † Nagy Bajomban Horváth Adám. „Horváth war als Mensch schätzbar, in Gesellschaft lebhaft, witzig, oft schneidend, und viele seiner auf Reichstagen und Comitats-Versammlungen vorgebrachten Sprüche leben noch im Munde seiner Zeitgenossen.“ Toldy Handbuch der ungar. Poesie.

A' selypségről.

Legtöbb selypek vagynak olyanok, kik az r betűt nem tudják kimondani. A' selypségnek ezen legközönségesebb neméről lásd az 1833-diki Sokféle 102. Számát, a' 822. és köv. lapokon. Más hasonlóképen szélesen elterjedett neme a' selypségnek az, melly szerént némelly emberek nem tudják kimondani a' süvöltő hangokat, hanem azokat a' nékiek megfelelő sziszegő hangokkal tserélik fel a' kimondásban. Ekképen felelnek pedig meg egymásnak a' sziszegő és süvöltő betűhangok:

Toldalék a' M. Kurirhoz.

Sziszegők: sz, z; tz, dz.

Süvöltők: *s, zs; ts, dzs.

Némelly selypek nem tudják a' nyelvek hegyét egy kevésbé hátra húzni, és felemelvén, a' süvöltő betűk kimondására, a' szájpaddás első részéhez alkalmaztatni; hanem természeti állásában a' felső sor fogakig kinyújtva hagyják nyelveket: a' honnan a' süvöltő hangok helyett sziszegőkre megyen a' szájok. Az ilyen selypek ezen mondást: *még sem mosta meg zsuzsánna a' motskos findzsát*, így ejtik: *még szem moszta még Zuzánna a' motzkosz findzát*. Ha ezt akarják mondani: *tsak két zsdk zszúzsokos rozsunok és egy kevés sertés húsunok van*, így hangzik beszédjük: *tzak két zdk zszokosz rozunok ész egy kevész szertész húszunok van; tsúnja rozsdás dzsida helyett pedig ezt mondják: tzúnja rozdsz dzida*.

Így selypítnek nem csak némelly kis gyermek, és felnevekedett egyes személyek; hanem vagynak egész tartományok, sőt egész nemzetek is olyanok, a' kik nem tudnak süvöltő hangokat ejteni, hanem azokat sziszegő hangokra változtatják. Nem tudtak hajdan a' Zsidók közt süvöltő hangot adni az Éfraimitak, és *Bír*. XII. 6. szerint a' *Sibboleth* szó helyett *Szibbolethet* mondtak. Így volt a' dolog a' régi Görögökre és Rómaiakra nézve is, kiknek nem volt semmi süvöltő hangok, hanem csak a' sziszegő sz hangot esmerték; a' honnan a' zsidó Schin vagy süvöltő s hang helyett rendszeren sziszegő sz hangot mondtak és irtak a' zsidó nyelvből költsönözött nevekben és szókban. P. o. az ó Testamentomnak LXX Fordítói a' zsidó: *schekel, schabath, schekar, Sch'muel, Maschiach, Sch'lomo* szók helyett: *σικλος, σαββατου, σικερα, Σαμηνλ, Μεσσιας, Σολομων* szókat tettek, az sch-t vagy s-et sz-re változtatván; melly selypítés módja szokásban volt a' Ró-

maiaknál is, kik az említett szokat így mondták ki sziszegő sz hangokkal: *siclus, sabbatum, sicera, Samuel, Messias, Salomo.*

Ezzel épen ellenkezik a' selypségnek az a' neme, melly szerént némelly emberek a' sziszegő betűket az azoknak megfelelő süvöltőkkel tserélik fel a' kimondásban. Illyen selypek is nem kevés számmal találhatunk, főképen a' nagyon rövid nyelvű emberek közt, kik nem tudják nyelveket elegendő hosszúságban kinyújtani, és a' felső sor fogakhoz alkalmaztatni, a' mint szükséges a' sziszegő betűk helyes kiejtésére. Sőt vagynak egész városok és tartománybeli népek is, a' kik nem tudják a' sziszegő hangokat helyesen kimondani, hanem azok helyett süvöltő hangokra megyen a' nyelvek. Az illyen selypek, ha ezt akarják mondani: *nézd be szép hosszú gatyamaddzagokat hozott ez a' tzigány asszony*, így szöllanak: *nézd be sép hosszú gatyamaddzsagokat hozott ez a' tzigány asszony.* E' mondás: *fél meszsely megmézelt vagy megtzúkrozott boddzatheát megiszom a' szép portzellán tséséből*, így hangzik szájokban: *fél messely megmézsel vagy megtsúkrozott boddzsatheát megisom a' sép portsellán tséséből.* E' helyett: *úgy eddzik meg az atzélt, hogy tüzesen a' hideg vízbe teszük*, így szöllanak: *úgy eddzük meg azs atsélt, hogy tüzesen a' hideg vízbe tesük.*

A' Tzigányok nálunk szinte mindnyájan, az Olaszok felső Olasz országban sok helyeken, nevezetesen Velentzében, a' Frantziák Picardiában illyen módon változtatják el a' kimondásban a' sziszegő hangokat süvöltőkre; nevezetesen ez utólsók, a' Frantzia Encyclopédie megjegyzése szerént, a' *celui, celle, ceux* frantzia szokat így ejtik: *chelui, chelle, cheux.* A' Tzigányok üszveszorított fogakkal és hátra húzott nyelvvel való selyp magyar beszédjének furtsa példáit hozza fel Szir-

may *Autal Hungaria in Parabolis* tzmű könyve 26. lapján, mellyek közül az egyik verses példa így kezdődik:

„Azs a' fejr lovú Sent Márton eljött már,
Azs hideg selével nem bánnánk vesne bár!

Lelkinket bilünket azs úgy általjárja,

Mezsítelen Purde hogy halálát várja.“ 's a' t.

Az Olaszok és Magyarok tudnak ugyan sziszegő hangokat ejteni, mellyek sok szavaikban elő is fordulnak: mindazáltal különösen kedvesek előttök a' süvöltő hangok; a' honnan sok szókat néminémű selypítéssel formáltak magoknak a' deák nyelvből, a' sziszegő hangokat süvöltőkre változtatván. Az Olaszok ugyanis a' deák szókból rendszeren úgy formáltak magoknak szókat, hogy a' sziszegő tz hangot (mellyel kezdett a' deák c betű az e, i, előtt ejtetni, a' Római birodalom 476-ban lett lerontatása után), süvöltő ts hangra változtatták. Ők p. o. a' *cento*, *celebre*, *cervello*, *cielo*, *città*, *Cesare*, *Sicilia*, *Cicerone* 's a' t. szókban az e, i előtt lévő c betűt ts hanggal mondják ki, így; *tsento*, *Tsitsérone* 's a' t.

A' Magyarok pedig a' deák és görög szókból többnyire úgy formáltak magoknak szókat, hogy a' sziszegő sz, z hangokat rendszeren süvöltő s, zs hangokkal tserélték fel, sőt a' sziszegő tz hangot is némelly szókban süvöltő ts hangra változtatták. Ezen deák szókból p. o. *versus*, *sors*, *jus*, *pestis*, *vox*, *taxa*, *interesse*, *papyrus*, *museum*, *summa*, az sz hangnak s hangra való változtatása által lettek ezen magyar szavaink: *vers*, *sors*, *jus*, *pestis*, *voks*, *taksa*, *interes*, *papiros*, *must*, *summa*. A' következő szókból pedig: *usura*, *rosa*, *balsamum*, *musica*, *saccus*, *synodus*, *elemosyna*, *Josephus*, *Elisabetha*, *Asia*, úgy tsináltunk magyar szókat, hogy a' z hangot zs-vel tseréltük fel, ekképpen: *uzsora*, *rózsa*, *balzsam*, *muzsika*, *zsák*,

zsinat, alamizna, József, Erzsébet, Azsia. Végezetre a' Caesar, cisterna, placenta, cicer, Saracenus, lancea, cerrus, cerasus, incarnatio szókból a' tz hangnak ts-vel való feltseréltetése után származtak ezen szavaink: Tsászár, tsatorna, palatsinta, tsítser (borsó), Szeretsen, lántsa, tserfa, tseresznyefa, karátson.

Sőt bizonyos dolog, hogy a' Magyarok hajdan úgy olvasták a' deák irásokat, hogy a' sziszegő sz hang helyett mindenkor süvöltő s hangot mondtak, és ezt p. o. *Pater noster, qui es in coelis*, így olvasták, a' mit olvassuk ma ezen magyar írást: *Páter noster, kvi es in tzelis*. Bizonyítja ezt a' *Grammatica Janualis*, melly könyvet én tsak tsonkán láttam, t. i. az első vagy tzimlevél nélkül; úgy gondolom azonban, hogy ezen könyvnek szerzője Comenius Ámos János, ki a' Sáros Pataki Reform. Collegiumban 1650 — 1654 Professor volt, és Amsterdamban holt meg 1672-ben, és a' ki írta a' *Janua lingvarum reserata* tzimű könyvet is. Ezen *Grammatica Janualis* a' deák olvasásról a' többek közt így tanít: „S male profertur ante c, p, t, ut graecum $\sigma\chi$, ut schcopus, schpes, schto. Pessime autem Hungari ubique simplex s tamquam sch, proferunt, contra omnium gentium consuetudinem. Ita enim s latinum proferendum est, ut hungaricum sz. Emendent, ut gentium risum effugiant.“ Itt a' görög $\sigma\chi$ vagy német sch alatt a' magyar süvöltő s hang értetik, a' milyen hanggal olvastatnak, de hibásan, a' deák: *scopus*, *spes*, *sto* szavaknak első betűi, és a' milyen hanggal olvasták a' régi Magyarok mindenkor a' deák s betűt. Hihető, hogy épen az itt említett hibás és mintegy selypítő deák olvasás módjából vette eredetét a' Magyaroknak azon szokása, melly szerént ők a' deák s betűt, mellyet minden egyéb Európai nemzetek vékony vagy sziszegő sz hang jelentésére használnak, hazai

nyelvekben és nemzeti írásokban mind e' mai napig vastag vagy süvöltő s hang jegyzésére fordítják. Egyébránt az említett hibás deák olvasás módját elhagyták már a' Magyarok, úgy hogy annak tsak néminémű nyomát lehet már ma találni Erdélynek némelly Tudós sainál, kiváltképen az Unitariusoknál, kik ma is így olvassák a' *Senior*, *Seneca*, *Assessor* 's a' t. szókat: *Schenior*, *Scheneca*, *Ascheschor*. Ugyanazén hibás olvasásnak maradványa az is, hogy még ma is, ha a' magyar írásban vagy beszédben olyan deák, görög vagy más idegen név és szó fordul elő, a' melly s betűn végződik, ezt a' szó végén lévő s betűt nem sziszegő sz., hanem süvöltő s hanggal mondják ki többnyire a' Magyarok. Az ilyen mondásokban p. o. *Aprilis hónap Venus Istenaszszonyának volt szentelve*; — *Homerus derék epost írt*; — ez szép *mythus!* — *tsupa chaos!* sok Magyarok füle előtt gyermekek selypségnek, és a' nyelvet rütítő, 's puhító, 's abból kisíró hibás újításnak tetszik az s betűnek sz hanggal való kimondása.

Vagynak olyan igen gyenge nyelvű szóllani kezdő gyermekek, a' kik semminémű sziszegő és süvöltő betűt nem tudnak kimondani, hanem azok helyett tötyögve t és d hangokat ejtenek, p. o. a' *sánta zsidó*, *búza szem*, *kitsi tzipó* szókat így ejtik: *tánta didó*, *búda tem*, *kiti tipó*. Egész nemzetek is vagynak, a' kik nem tudnak sziszegő és süvöltő hangokat ejteni. Nevezetesen a' Polynesiái nyelvben, mellynek dialectusai a' Hawaii, Tahiti, 's a' t. nyelvek, semmi sziszegő és süvöltő hangok nintsenek, mellyek helyett a' Polynesiáiak az idegen szókban k hangot mondanak, p. o. *Ellis* így mondják ki: *Elliki*, mivel az sz hangot éppen nem tudják kimondani. A' Mendóza és Szent Krisztina szigetek lakosi előtt is esmeretlenek a' mi sz, z, s, 's a' t. sziszegő és süvöltő hangjaink.

Vagynak olyan emberek, kik gyűlölik a' sziszegő és süvöltő hangokat, mellyek a' kígyónak 's lúdnak sziszegéséhez hasonlítanak, és a' fülnek nem kedvesek. Így gyűlölte Pindarus az sz hangot, és a' Σ betűt *Σαυ κισθηλον*, S adulterinum, azaz fattyú sz névvel nevezte, és igazi betűnek nem tartotta; sőt hogy ezen betűnek kedvetlen hangját eltávoztathassa, egész Odákat írt, a' mellyekben sz hang és betű elő nem fordult — odas *άσιγμεσ*. Az Atticabeli Görögök is mindnyájan gyűlölték az sz hangot, és helyette t hangot szoktak ejteni, p. o. *Θισσαλα* helyett *Θιτταλα*. Lucianus *Δικη φανοειτων* tizimű Dialogusában furtsán adja elő az sz és t hangok vagy a' Sigma és Tau betűk egymással való vetélkedését, az önhangzókat tévén ítélő bírának. A' Hollandusok és Angolok is sok német eredetű szókbán t-re változtatták az sz hangot, p. o. *das dat, was wat, Wasser Water, Schooss, Schoot*, 's a' t. Hasonlítanak mind ezek a' kis gyermekeknek felyebb említett selypségéhez.

A' selypségnek eddig előadott minden nemei legbizonyosabban megorvosoltathatnak a' gyakorlás által, úgy hogy ritkán van szükség a' nyelv kötőlékjének felvágására. Ollyan szokat kell tehát a' selyp gyermekekkel gyakran mondatni, a' mellyekben sok sziszegő és süvöltő hangok jönnek elő, a' millyenek már felyebb is említették. Még pedig, hogy a' gyermekek a' sziszegő és süvöltő hangokat helyesen megkülönböztetve és tisztán ejtsék ki: sebessen kell velek kimondatni több ízben egymás után ollyan mondásokat, mellyekben elegyítve jönnek elő mind a' két rendbeli hangok, p. o. *kilentz pusztá pintze kúltsa; — soha sem hallottam szebben szólló szép síp szót, mint a' Szász Sebesi szépen szólló szép síp szó.*

Sz. J.

Tekintetes és Tudós KOVÁTS JÁNOS Úrhoz

az Eperiesi Püspöki közönséges használatra állított Bibliothéka alapítójához, a' Magyar tudós Társaság tiszteletbeli tagjához, mint a' Nemzeti Magyar Nyelv és Mivelttség kegyes Pártfogójához, 's Lelkes Gyámolítójához.

Hunnia áldott térein, a' bőség szarujából
 Omlott kintseiket, — kiket a' külföld is irigyel —
 Számptalan izzadozók keserű munkája gyümölsét,
 Mig a' külföldön mások vetekdve fetsérlik:
 Addig menyeyi ihléstől buzdúlva KOVÁTSUNK
 Nagy tzelokra erányzott fáradsági jutalmát
 Külföldön keresett javait, betses élete böldeg
 Estvéjén a' hazánk szent óltárára lerakja. —
 Nem hiu fénynek örül, söt ritka valódi ditsösség
 Szomja epesztí keblét, honjának tsinosodása;
 A' böltesség forrásit nyitogatni igyekszik
 A' magyar ifjak előtt, 's érző szívekbe szerelmet
 Öntni hazájok eránt, tudományos kintsei által:
 Mellyel a' hiv 's hálás maradék szívébe nevének
 Hólta után is megmaradandó oszlopot állít.

Bár a' nagy lélek tettébe találja jutalmát,
 Bár nem esenkedik a' ditséretékért, ki ditsöt tesz,
 Bár ha szerénységed' nagyFérjfi tsudállva betsüljük
 Engedj meg, ha nagy érdemidet rekedezve ki-
 zengém,

Másokat is búzdítani ditső példáddal akarván.

Sok küzdése után böldeg 's a' lelki szetétség
 Durva homállyaiból fejtödző drága Hazámnak
 Szent Geniussa KOVÁTS'ho' hasonló férjfiakat
 küldj

Angyalként hozzánk, így fog terjedni közöttünk
 A' böltesség 's a' tudományok menyeyi fényne.

M. Turról. Y. O. D.